

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'DAN TALEBESİ AVNİKLİ MOLLA HALİL'E ÖĞÜTLER

Ekrem BEKTAŞ*

Öz

Erzurumlu İbrahim Hakkı, XVIII. yüzyılın önemli şair ve mutasavvıflarından biridir. Marifet-nâme adlı meşhur eserinin dışında birçok eser yazmış olan İbrahim Hakkı'nın, henüz tespit edilmemiş başka risâleleri de vardır. Bunlardan biri de İbrahim Hakkı'nın kendi talebesi Avnikli Molla Halil'i irşad etmek için yazdığı risâledir. Söz konusu risâlede, İslâmın ve dolayısıyla tasavvufun ön gördüğü ahlâk ve âdâb konuları işlenmiştir. Bu çalışmada, İbrahim Hakkı'nın öğrencisine anlattığı önemli hususlar üzerinde durulmuş ve risâlenin çevriyazı metni verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Molla Halil, Avnik, İbrahim Hakkı'nın talebesi, öğütler.*

ADVICES FROM ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI TO HIS PUPIL AVNİKLİ MOLLA HALİL

Abstract

Erzurumlu Ibrahim Hakkı was one of the major poets and sufis of the XVIII'th century. Ibrahim Hakkı has got other pamphlets which have not found yet, besides his famous work Marifetname. One of them is the pamphlet which Ibrahim Hakkı wrote to teach his own pupil Avnikli Molla Halil. In that pamphlet, subjects of moral and manner which foreseing of Islam an Sufism were worked. In this study, the important matter will be insisted and transcription of the pamphlet will be given.

Keywords: *Molla Halil, Avnik, Pupil of Ibrahim Hakkı, advices.*

* Doç.Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1. GİRİŞ

Erzurumlu İbrahim Hakkı, 18 Mayıs 1703'te Erzurum'a bağlı Hasakale'de dünyaya gelmiştir. Babası Derviş Osman Efendi (ö. 1720), annesi Şerife Hanife Hanımdır. İbrahim Hakkı henüz 7-8 yaşlarında iken babası Osman Efendi, Hacca gitmek niyeti ile Erzurum'dan ayrılır. Bitlis, Siirt güzergâhını takip edip Hacca giderken Tillo'da ilim ve irfan ile meşgul olan Şeyh İsmail Fakirullah (ö.1734)'ın ününü duyar ve onu ziyaret eder. Bu ziyaretten sonra Osman Efendi, Hacca gitmekten vazgeçer ve şeyhe bağlanıp orada kalır. Henüz çocuk yaşta olan İbrahim Hakkı da babasını özlediği için amcasıyla beraber Tillo'ya gelip babasını ziyaret eder. Bu ziyaretten sonra o da, babası gibi Tillo'daki Şeyh Fakirullah'a intisap eder ve hayatı, -İstanbul ziyareti hariç- Tillo ile Erzurum arasında gidip gelmelerle geçer. İbrahim Hakkı, 22 Haziran 1780 tarihinde Erzurum'da vefat eder (İbrahimhakkıoğlu, 1988; Külekçi ve Karabey, 1997; Bektaş, 2005: 47-54).

Erzurumlu İbrahim Hakkı, şair ve âlimliğinin yanı sıra mutasavvıf kimliği ile de öne çıkan biridir. Hatta şair ve âlimliği, mutasavvıf kimliğinin gölgesinde kalmıştır denilebilir. Manzum ve mensur toplam on beş eser yazmış olan İbrahim Hakkı'nın en önemli eserleri *Divân'ı* ve *Marifet-nâme'sidir*.

İbrahim Hakkı, Şeyh Fakirullah'ın ölümünden sonra onun halifesi olarak Tillo ve Erzurum'da önemli irşad vazifesinde bulunmuş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Onun yetiştirdiği talebeler bölgenin âlimleri arasında zikredilirler. Bu çalışmaya mevzu olan risâlede ismi geçen talebelerinden bazıları şunlardır: İbrahim Hakkı'nın oğlu Mollâ Fehîm, Mollâ Lutfullah, Mollâ Muhammed Reşid-i Vanî ve Mollâ Halil. İbrahim Hakkı bu talebeleri arasında Molla Halil'e ayrı bir önem verdiğini belirtir. İşte üzerinde duracağımız bu risâle, İbrahim Hakkı'nın öğrencisi Molla Halil'e verdiği öğütleri

içermektedir. Hakkı'nın başka risâlelerinin de yer aldığı yazma halindeki bir mecmuada tespit ettiğimiz bu risâle çalışmanın esasını teşkil etmektedir.¹

İbrahim Hakkı'nın irşâd ettiği talebesi Avnikli Molla Halil'dir. Tillo'da Avnikli Molla Halil dışında, Gülpik ya da Sı'irdî nisbesiyle meşhur Molla Halil adında bir başka âlim de yetişmiştir (OM, 2000: 37; Bektaş, 2011; Atan, 2000). Ancak mektubun başındaki Avnik ismi açık bir şekilde yazıldığından Molla Halil'in Avnikli olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Yalnız Avnik isminde biri Bingöl Genç kazası, diğeri de Erzurum Köprüköy ilçesine bağlı olmak üzere iki köy bulunmaktadır.² Söz konusu risâlede geçen Avnik köyünün Köprüköy'e bağlı olan ve bugün Güzelhisar olarak bilinen köy olduğunu tahmin ediyoruz.

Risâledeki bilgilerden hareketle Molla Halil'in, Avnik'ten Tillo'ya gelip İbrahim Hakkı'ya talebe olduğu anlaşılıyor. Yukarıda anlatılanların dışında Avnikli Molla Halil hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz. Yine risâledeki ifadelerden anlaşıldığı üzere İbrahim Hakkı, 1186 yılının Rebiülevvel ayının 17. gününde (Miladi 18 Haziran 1772 Cuma) Molla Halil'e nasihat etmiş; Molla Halil de gerek bu tarihte gerekse bundan önceki tarihlerde kendisine anlatılan nasihatleri kaleme alma ihtiyacı hissetmiştir. Risâle, İbrahim Hakkı'yı öven şu ifadelerle başlar: *“Ey azîz! Ma-lûm ola ki ol mustağrıq-ı deryâ-yı irfân ve mazhar-ı tecellî-i Raḥmân ve maḥbûb-ı umûm-i ehl-i irfân ve allâme-i devrân ve güzîde-i nev-i insân ve cânda cânân tende dermân sultân-ı her dü-cihân baba-yı âlem ve mürşid-i reh-revân-ı benî âdem olan Mevlânâ Ḥazret-i Şeyḫ İbrâhîm Hakkı...”*³

¹ Bu risâle, İbrahim Hakkı'nın bazı eserlerinin de yer aldığı bir mecmuada bulunmaktadır. Mecmua, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, İ. S. I, Nu: 4744'de kayıtlıdır.

² Avnik (Güzelhisar) köyü, daha önceleri İbrahim Hakkı'nın doğum yeri olan Hasankale'ye bağlıydı. Köprüköy ilçe olduktan sonra Avnik köyü de buraya bağlanır.

³ *İrfan denizinde boğulmuş, Allah'ın tecellilerine mazhar olmuş, herkesin sevgilisi, irfan ehli, zamanın allamesi, seçkin insan, cânda sevgili, tende dermân, her iki cihanın sultanı, herkesin*

Hocasını bu sıfatlarla övdükten sonra kendisini hakir ve zelil bir derviş olarak gören Molla Halil, manevî hastalıklardan kurtulmak için hocasının muhtelif zaman ve meclislerde söyledikleri hikmet şerbetlerini içerek kalp hastalıklarından ve gaflet uykusundan kurtulduğunu söyler.

Bu giriş cümlelerinden sonra İbrahim Hakkı'nın ağzından Molla Halil övülür ve "Benüm oğlum!" diye hitap edilir. On yıl boyunca şeyhine hizmet eden Molla Halil, hocası tarafından kendisine yapılan irşad sohbetlerini bir araya getirmiş, böylece risâle meydana gelmiştir. Farklı zamanlarda yapılan bu nasihatlerde tekrara düşüldüğünden anlatılan mevzular arasında bir bütünlük yoktur. Ancak Arapça ve Farsça tamlamalarla yazılan eserin dili akıcıdır. Yer yer manzum parçaların da bulunduğu risâlede anlatılan konular alt başlıklar halinde tasnif edilmiş; diğer bir ifade ile risâlede anlatılan mevzular özetlenmeye çalışılmıştır.

1.1. Aşk

Aşk, tasavvufta işlenen en önemli konulardan biridir. Üzerinde çalıştığımız risalede aşk bir deryaya, bu deryaya dalan mürit de bir küpe benzetilir. Mürit, şeyhiyle kalp bağı kuracak, bol bol Allah'ı zikredecek, sonra da Allah'ın yardımı ve mürşidin himmetine nail olacak ve küpten denize bir menfez açarak denize karışacaktır. Böylece küpte kokuşmuş olan su, deniz suyuna karışacak, ölümsüzlük suyu olan deniz suyu da küpü dolduracaktır. Müride düşen bu menfezi samimi ve tam bir teslimiyet ile genişletip bir küp misali olan benliğini kırıp bu aşk deryasına karışmaktır.

Aşk, muhabbet, hakikat ilmi ve birlik sırrı, Allah'ın bir emanetidir. Eğer mürit, Allah'ın yardımıyla hakikate varıp sevgi sarayına girer ve birlik sırrına ulaşırsa bunu asla şöhrete vesile yapmamalıdır. Bu hâl, dost ve düşmana açıklanmamalı, mümkün mertebe gizli tutulmalıdır.

---

babası, bir yolcu misali olan insan nevinin de mürşidi olan Mevlânâ Şeyh İbrâhîm Hakkı Hazretleri..."

Aşkın halleri ve sırları gönülde kalmalıdır. Âşık, akıl ve din ile amel etmemeli. Özetle aşk, yokluk içinde yokluk ve ebedîlik içinde ebedî kalmaktır. Âşık demek maşûk demektir. Yani cismanî ve nefsanî arzulardan vazgeçip, sevgilinin arzu ve isteklerini murat etmektir.

1.2. Tevhit

"Hakikat ehli" ile "tarikat ehli"nin tevhit anlayışında farklılıklar vardır. Hakikat ehlinin tevhit anlayışı Kur'an-ı Kerim'in "*O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır; O, her şeyi bilendir.*" (Kur'an-ı Kerim, 57/3) âyeti işaret ederken; tarikat ehlinin tevhitinden kastettikleri "varlığın birliği"dir. Yukarıda geçen âyet-i kerime ehl-i tasavvufun da tevhit anlayışına işaret etmektedir. Tasavvuf ehli, kalbi dünya kirinden temizledikten sonra, Allah'ı tenzih ederek varlığın her zerresinde Allah'ı müşahede ederler. Bu konuda "Varlık aynasında sadece mevcut olan vacibü'l-vücûdu görürler." Ve "Bütün zerrelere Hak görülmüştür. Fakat azametini layık olmayan şeylerde (mahlukatta) onu tenzih ederiz." Arapça ifadeleri nakledilir.

Tevhit konusuyla alakalı olmamakla birlikte kurb-ı ferâiz" (farz ibadetleri işlemenin kula sağladığı Allah'a yakın olma) ve kurb-ı nevâfil (kuldan beşerî sıfatların gidip yerine ilahî vasıfların gelmesi) (Uludağ, 2005: 222) kavramlarının tarikat ehli tarafından farklı farklı anlamlarda yorumladıkları ifade edilir. Kurb-ı nevâfil için, ahlâk düzeltilip süslenildikten sonra "*Allah'ın ahlâkıyla ahlaklan*" hakikati mümkün olacaktır. Bu konuda da "Allah kendisine yakın olan kulunun gören gözü, işiten kulağı, söyleyen dili, tutan eli ve ayağı olurum" hadis-i kudsîsi iktibas edilmiştir.

Kurb-ı ferâiz ise sâlikin kendi varlığından tamamıyla fanî olup Allah'ın varlığında bakî olmasıdır. Bu makamdaki kul, Allah için işitir kulak, görür göz, konuşur dil olur. Bu kavram, "Vücudun çekirdeğinde (kainatta) Allah'tan başka bir şey yoktur. Ben Hakkım. Ben evvelim ve ahirim." gibi âyet, hadis ve kelâm-ı kibarlarla delillendirilir.

1.3. Sufilerden alıntılar:

Söz konusu risâlede Cüneyd-i Bağdadî (ö.911), Muhyiddin İbn Arabî (ö.1239), Ömerü'l-Fâris (ö.?), Hasan-ı Basrî (ö.728) ve Hacı Abdullah Ensarî (ö.1089) gibi mutasavvıflardan farklı konularda alıntılar vardır:

Cüneyd-i Bağdadî'ye "irade" ve "tasavvuf"un anlamları sorulur; o da iradeyi "iradede iradeyi terk etmek" yani Allah'ta fanî olup fakr u fenâ saadetiyle Allah'ın zatında bakî olmaktır. Tasavvufu da tek kelime ile "Allah'a giden yol" olarak açıklar ve Allah'ın dışında bir şeyin olmadığını ifade eder.

Muhyiddin İbn Arabî'nin *Fusûs*'unda geçen enbiyanın ve evliyanın Hak Te'alâyı bütün noksan sıfatlardan pak, kesafetten münezzehe diye tenzih ve teşbih ettikleri anlatılır. Filozoflar ise Allah'ı teşbih edip tenzih etmedikleri için dünyanın zâhirine âlem, bâtınına da Allah demişlerdir.

Ömerü'l-Fâris'in "Ben ve sevgili secde ederiz. Fakat secde eden, kendi hakikatine secde etmektedir." sözü nakledilir.

Hasan-ı Basrî, yirmi yıl halka vaaz ve nasihat ettikten sonra ârif olup vaazı terk ettiğinde kendisine "Neden vaazı terk ettin?" diye sorarlar. O da "Bu kadar zaman anlattım. Eger söylediklerimi tutarlarsa bu kâfidir." diye cevap verir.

Hacı Abdullah Ensarî Hazretleri'nin "Yâr ol velî bâr olma zinhâr (Dost ol, asla yük olma/sıkıntı verme) sözü hatırlatılır.

1.4. Kabir ziyareti:

Allah dostlarının kabirlerini ziyaret etme adâbı ve okunacak dualar hakkında şunlar söylenir: Yakın olan velilerin kabirlerine bizzat gitmek gerektiği; kabrin başında "Allah göklerin ve yerin nurudur" (*Kur'ân-ı Kerim*, 24/35) ve "Bilesiniz ki Allah her şeyi bilir."

(*Kur'ân-ı Kerim*, 2/131) âyetleri gibi Kur'an-ı Kerim'den hangi sureler hatırlanırsa okunması tavsiye edilir.

Uzakta bulunan velilerin kabirleri ziyaret etmek arzu edilirse, kabirlerine yöneldikten sonra yedi adım atıp yere oturmalı ve Kur'an'dan sureler okuyup onların ruhlarına bağışlanmalıdır.

1.5. Sabır:

Sabır kelimesinin üç manaya geldiği ifade edilir. Biri hilimdir (yumuşaklık) ki acı sözlere tahammüldür. Acı sözlere tahammül etmeyen acı söz iştir.

İkincisi dikkatli olup acele etmemektir. "Dikkatli davranmak Allah'tan, acele etmek ise şeytandır." (Tirmizî, 1992: 172) hadis-i şerifi örnek verilmiştir.

Üçüncüsü de belâlara karşı sabırdır. Bu konuda da Hz. Peygamber'in bir "Kim ki malında veya nefsinde bir musibet erişse ve onu saklayıp kimseye şekva eylemese tahkikan Hak te'alâ ona lezzet-i imân ve izzet-i ihvân kerem ve ihsân eder." (Câmiü's-Sağîr, 2009: 171) hadisi zikredilmiştir.

1.6. Allah'ı zikir:

Has evliyanın, zikrederken dilden başlayıp kalp, ruh ve bütün azalarıyla Allah'ı zikrettikleri ifade edilir. Üns makamına (reca ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neşe hali) ulaşan sâlik (mürit), ehass-ı havâs (hasların hası) olur. Mevlâyâ kavuşmayı arzulayan derviş, sürekli zikrederek zikir-i kalbîden (zikredileni kalbin düşünmesi) başlayıp zikir-i kudsîde (kalbin sürekli Allah Allah demesi) son bulmalıdır. İbrahim Hakkı, babası derviş Osman Efendi'nin böyle zikrettiğini söyler.

Gerçek zikir sahibi, zikir ettikçe bu isteği artar, tıpkı anne karnındaki çocuk gibi hareket eder. Sâlik için zikir, anne sütü gibidir. Kalbî zikir, arı sesi gibi iştilir. En büyük saadet ve saltanat Allah'ı zikretmektir.

1.7. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker:

Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından sakınmak farzdır. Ancak idarecilere sözle, âlimlere yumuşaklıkla ve dervişlere de kalp ile anlatmak gerekir. Ârifler ve veliler ise her şeyi Allah'a havale etmişlerdir. Hz. Muhammed peygamber olmazdan evvel velâyet makamında iken herkesin sevgilisiydi, herkes ona “Muhammedü'l-emin” (güvenilir Muhammed) derdi. Peygamber olduktan sonra ise müşrikler ve kâfirler ona düşman oldular.

Dinin emirlerine ihanet eden kimseye, Allah'ın sırları hususunda güvenilmez. Allah ancak güvenilir kullarına ikramda bulunur. Hz. Ali'nin “Bütün yollar, mahlukata (insanlara) kapalıdır. Ancak Peygamber yolundan gidenler hariç.” sözü iktibas edilir.

1.8. Vasiyet:

İbrahim Hakkı, Molla Halil'le yaptığı sohbetlerde bazen vasiyette de bulunur. İbrahim Hakkı, cezbe halinde iken bayıldığı yirmi dört saat kendisinin yalnız bırakılmasını, bu süre zarfında kendisine gelirse gelir, gelmezse öldüğüne hükmedilip defnedilmesini vasiyet eder.

1.9. Müride nasihatler:

Risâle, İbrahim Hakkı'nın öğrencisi Molla Halil'e yaptığı sohbetleri ihtiva ettiği için anlatılan nasihatlerin çoğu, müridin irşat vazifesini yaparken uyması gereken hususları içermektedir.

Bir tarikata girmek isteyen sâliğin ilk yapması gereken şey, şeyhinin her dediğini yapmasıdır. Şeyhinde, görünüşte şeriata aykırı gördüğü bir davranışa itiraz etmeden kabul etmeli, tam bir teslimiyetle ona bağlanmalı, bir kıl ucu kadar kalbinde şüphe kalmamalıdır. Mürit, müridinin her emrine boyun eğmeli, gâsilin elindeki ölü gibi

olmalıdır. Bunu yapabilen mürit ancak tarikat yolunda ilerleyebilir. Şeyhini Allah'la bir görüp, Hak gözüyle bakmalı ve davranışlarını ona göre değerlendirmelidir.

Mürit sürekli şeyhini hatırdı tutmalı, bir an olsun onu kalbinden çıkarmamalıdır. Çünkü şeyhin gönlüne doğan haller, müridin gönlüne de akseder. Eğer müritte bir zuhurat varsa o şeyhindendir, kendinden değildir. Mürit, gönlüne gelen ve onu şeyhinden uzaklaştıran düşüncelerden kurtulmak istiyorsa sadece şeyhine bağlanmalı ve sürekli onu hayal etmelidir. Mürit, müşidine yâr olduktan sonra, onun gönlüne girecek, âleme birlik gözüyle bakacak ve böylece bütün yaratılmışlarla barışık olacaktır.

Ârifler, küheylan ata, tarikata yeni girmiş müritler tor katırlara ve sıradan insanlar da beygirlere benzetilir. Müride düşen irfan yolunda ciddi çalışıp, çabalayıp küheylan olmaktır. Böylece her şey mürit için bir binek, mürit de Allah'ın bineği olur. Abdulkadir Geylânî'nin "*Ey büyük gavs! Sen insanı bir binek olarak kıldın, diğer mahlukatı da insan için bir binek kıldın.*" anlamındaki sözü örnek verilir.

Mürit, en büyük arzusu olan "tevhit sırrına" kavuşmak istiyorsa ümitsizliğe düşüp üzülmemelidir. Muhabbet denizine kavuştuktan sonra o denizde boğulup gidecektir.

Mürit, halkla sohbet ettiğinde onların anlayacakları seviyede konuşmalı ve sohbeti mümkün mertebe kısa tutmalıdır. Gönlüne ilham olunan şeylerin dışında bir şey söylememelidir. Sorulan sorulara tebessümle cevap vermeli; ziyaret edenlere, hem geldiklerinde hem de gittiklerinde güler yüzle bakmalıdır.

Mürit, görünürde halkla, kalben de Hak'la birlikte olmalıdır. Halkla beraber olayım derken Hak'tan gâfil olmamalı.

Gâye din ise dünyadan geçmek gerekir. Allah'a dayanıp bütün eşyadan (mahlukattan) vazgeçmek, asıl olan Hak'ı bulmaktır.

Kamil mürşidin her hali, mürit tarafından anlaşılmaz, onun hakikati bir akılla da anlaşılmaz. Bu yüzden müride düşen şeyhinin rızasını almaktır. Mürit, halkın yardım ve dua istemesi durumunda asla aldanıp gurura düşmemeli. Çünkü nefis bu tür durumlarda insanı aldatabilir. Bu yüzden nefse itimad edilmez. İnsan, nefisini herkesten daha küçük görmeli, bu da tevazunun esasıdır.

Tarikatta cehd ve gayret önemlidir. Sâlikin asıl görevi hizmettir, iş buyurmak değildir. Özellikle Allah'ın emri üzere olunca beden, mal ve canla çalışmak gerekir. "Ey Davud! Beni talep eden birini gördüğünde ona hizmetçi ol" (İhyâu Ulûmiddîn, 2007: 117) hadisi kudsîsi ile "Farzları yerine getirmekle emr olduğum gibi insanların dost olmas ile görevlendirildim" (Alûsî, trz: 2/480) hadisi iktibas edilir.

Müridin önemli özelliklerinden biri de Allah'ın ihsan ettiği sırları saklamayı bilmesidir. Çünkü sır saklayan kimse selâmet bulur; sırrı açıklayan da melâmete düşer, kınanır.

Asla câhil kimselere aklının ermediği hikmetler söylenmemeli, çünkü câhil kimse insanı yalancılıkla itham eder.

Her sözde doğru olunmalı, yalandan sakınılmalıdır. Çünkü yalancı kimse her şeyden mahrum olur. Asla gıybet edilmemeli; zira gıybet en kötü sözdür, hatta gıybet otuz zinadan daha kötü ve haramdır.⁴ Dili kötü ve faydasız sözlerden korumak gerekir. Çünkü dil, Allah'ı zikretmenin aracıdır. Boş ve lüzumsuz konuşmak, insanı Alah'ı zikretmekten alıkoyar.

Güzel ahlâk kazanmak için riyazete girip ciddi çaba sarfetmek gerekir. Nefis terbiyesi için açlığa, susuzluğa ve uykusuzluğa katlanmalıdır.

---

⁴ Burada zinanın hafife alındığı asla anlaşılmalıdır. (EB).

Herkes hakkında güzel düşünmek (hüs-n-i zan), kötü düşünmemek (su-i zan etmemek) gerekir; insan kendi nefsinin herkesin nefsinden daha aşağı ya da başkalarını kendinden daha üstün görmelidir.

Haram ve şüpheli şeylerden sakınmalı; cömertlik edip bağış ve ihsanda bulunmalı ve iki dünyayı da gönülden atmalıdır. Bütün bunlar, hiçbir şey beklemeden tevazu ile yapılmalı ve böylece kulluğun ruhuna varılmış olur.

Halkla gereği kadar konuşmak, ilgilenmek gerekir. Bütün işlerde orta yol tutulmalı. İnsanlarla konuşurken herkesin bilgi seviyesine ve meşrebine göre konuşup güzel sözler söylenmeli. Bütün insanların iyiliği istenmeli, ayırım yapılmadan herkese şevkat nazarıyla bakılmalıdır.

Kimseye kefil, vesayetçi ve müteveli olmamalı; dünya ehli olanların hizmetinde bulunmamalı; dini dünyaya satmamalı, minnetsiz evinde, işle meşgul olmalı; dini yaymak için çalışmalıdır. Mürit, aile fertlerine adaletli davranmalı, onların terbiyeleri için sabırlı ve mülayim olmalıdır. İnsan Alah'ın yarattıklarına karşı öfkesini yenmeli ki Allah'tan karşılığını görebilsin. İncinmemek için hiç kimseyi incitmemek gerekir. Halkın eziyetlerini Allah'tan bilmeli. Sana yapılan bir kötülüğü ve zulmü, yapanın zimmetine havele etmeli. Alçak gönüllülere karşı tevazu, büyüklük taslayanlara da müsmaha gösterilmelidir.

Tanrı misafirini, güler yüzle karşılamalı, imkânlar dâhilinde ikramda bulunmalı. Büyüklere karşı ağırbaşlı, âlimlere saygılı ve fakirlere de yardım edilmelidir. Hediye dağıtmalı, dilencilere yemek vermeli, her hizmeti de ev sahibi yapmalıdır.

Molla Halil, bu nasihatleri İbrahim Hakkı Hazretleri'nden aldıktan sonra kendisiyle bir daha görüşemediğini belirterek şeyhinin Arapça olarak kendisine anlattıkları bazı hususları anlatır. Bu hususlar kısaca şunlardır:

Artık yüzyüze görüşmeye gerek yok, gönül yoluyla görüşelim. Çünkü sen vahdet-i vucûdu kavramış birisin. Her gün oruç tutman ve her gece idare edecek kadar yemek yemen gerekir. Böylece bütün mahlukattan uzaklaşır, Rabbinle baş başa kalırsın. Bu şekilde istediğin yere gidebilirsin, farz olan aile fertleriyle beraber olup onların kalbini hoş tutmandır. Ben senden razıyım Allah da senden razı olsun. Esas olan kalptir, yeter ki kalbin bizimle olsun.

Zeynelabidin Hazretleri (ö.713)'nin *Vahdet-nâme*'si ile İbrahim Hakkı'nın *Marifet-nâme ve Cilâlü'l-Kulûb* adlı eserlerin bazı bölümlerinin her gün okuması tavsiye edilir. Okunmadığı günlerin de kazasının yapılması ifade edilir. Yine her gün en azından bir cüz Kur'an okunmalı, belalardan kurtulmak için de zikir-i cehrîden zikir-i kalbîye geçilmelidir. İbrahim Hakkı, müridi Molla Halil'e hitaben sakın benim zahirî görünüşüme bağlanma. Çünkü beden fanîdir, manen (kalben) bağlanman gerekir, mana görünmeyen bir güneştir. O güneşi gönlünde bilip aramalısın. Gönül dışına çıkıp mana güneşinin gölgesi olan vücuda muhabbet ve meyl etmek nefsin dalâletidir. Nefis ise aşk derdine tahammül edemeyip velâyet nurundan kaçıp rahatlık ister. Bu yüzden nefis düşmandır. Dost ancak rahmanî aşktır. Sakın aşktan korkma! Allah seni, aşk sırrını ifşâ etmekten korusun. Kalp ile kalbi değiştiren arasına kara bulut gibi perde olan dünya sevgisidir. Sâlikin ilahî sırlara mazhar olması ve dünyevî musibetlerden kurtulabilmesi için gönül dünyasına dalması tavsiye edilir. Çünkü gönül dünyası minnetsiz bir ev gibidir. Arzularını gönül dünyasının dışında arayanlar birer şakî (eşkiya) olur. Kulun vazifesi teslim ve ibadettir. Teslim, rıza yolunun en güvenilir olanıdır.

2. SONUÇ

İbrahim Hakkı'nın, öğrencisi Avnikli Molla Halil'i irşad etmek üzere muhtelif zamanlarda yaptığı sohbetleri içeren bu risalede anlatılan her bir nasihat, tasavvufun önemli mevzularını oluşturduğu gibi İslâmın evrensel ahlâk kurallarının da birer yol haritası mesabesinde. Molla Halil'in şahsında anlatılan bu nasihatlere dün olduğu gibi bugün ve yarın da ihtiyaç vardır. Özet olarak verdiğimiz risâlenin çevriyazılı metni aşağıda

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 15, Aralık 2013

sunulmuş, metinde geçen âyet, hadis ve Arapça ibarelerin anlamları ise dipnotta verilmiştir.

Haqqı Efendi Kendü Mürid-i Şadıkı Avnikli Mollâ Halil'i İrşad İtdüğü Risâledür.

[3b] Ey 'azîz! Ma'lûm ola ki ol müstağrıķ-ı deryâ-yı 'irfân ve mazhar-ı tecellî -i Raḥmân ve maḥbûb-ı 'umûm-ı ehl-i 'irfân ve 'allâme-i devrân ve güzîde-i nev'-i insân [4a] ve cânda cânân tende dermân sulṭân-ı her dü-cihân baba-yı 'âlem ve mürşid-i reh-revân-ı benî âdem olan Mevlânâ Ḥazret-i Şeyḫ İbrâhîm Ḥaqqı (ḳaddesellâhu sırrehu ve neverellâhu rûḫahu)⁵ Ḥazretleri bu ḫaķır zelîl dervîş Ḥalîl ḫâdimini gönül emrâzından şîḫḫat bulmaķ için niçe ḫikmet şerbetleriyle terbiye ve irşad idüp iḳtîza eyledükçe be-her meclis birer ikişer ḫikmet buyurup ve nice işâret ve beşâretle emrâz-ı ḳalb 'ilâcâtıḡ duyurup ḡaflet uyķusundan iḳâz itmişdür.

İmdi ol ḫakîmü'l-bihînüḡ ol ḳalb-i marîz için terkîb itdüğü ḫikmet şerbetleri elfâzıyla müteyemminen ve teberrüken bu maḫalle naḳl olunmuşdur. Biḡ yüz seksen altı senesinüḡ Rebi'ü'l-evvel'üḡ on yedinci günü yevm-i Cum'ada⁶ ba'de şalati'l-'aşr bu ḫaķır zelîl dervîş Ḥalîle luṭf bâbuḡ fetḫ nice esrâr söyleyüp: "Benüm oḒlum Mollâ Ḥalîl! On senedür zikir fikirle tenhâlarda ḫavâss-ı ḫamse pencerelerüḡ sedd idüp şüret-i zâhiremi belki iki ḳaşımıḡ arasını ḫâḫırından bir ân gidermeyüp ḳıyâm ve ḳu'üdda ve ekl ve şürbde ve gitmede ve gelmede ve söylemede naḳş-ı zamîrden bir ân ḡaflet itmezsin tâ ki şeklimüz senüḡ ḳalbinde rusûḫ bulur ve her ânda zaḫmetsiz taḫayyül idebilürsin. Pes

5 Allah onun sırrını kutsasın ve ruhunu nurlandırın.

6 Bu Hicri tarih Miladi 18 Haziran 1772 Cuma gününe denk geliyor.

her feyzüğe ğayb ‘âleminden gönlümüze gelür ol bizüm gönlümüzden senüj gönlüğe dahı yol bulur. Andan şonra murâduña nâ’il olup bu sırları ‘ayânen müşâhede idüp cümlesin kendünde bulursın. Lâkin şimdi bu sırları saña taķrîrimüzden murâd zâhiren bizden ırağ oldığındandır.

Mürşidüñ cânındur anuñ cânıdır Hâķdan ğabîr

Çün ... hem sen olur ğıl yüzüne naķsı zamîr⁷

Mollâ Ğalîl! ‘Aşk bir deryâdur. Sen o deryâda bir küp mişâlisin. Rabķ-ı ğalb ile zik(i)r [ü] fik(i)r iderek ‘inâyet-i Hâķ ile ve bizüm himmetimüz ile küpden deryâya bir menfez açılıp küpde müte‘affin olan [4b] şu dökilüp deryâdan küpe lâ-yanķatı‘ âb-ı ğayât-ı bâķî gelmededir. Hemân sen şıdķla teveccüh-i tām idüp mücâhede-i keşire ile menfezi vâsi‘ ğılmağa sa’y idesin tâ kim giderek âķıbet küp ğırılıp sirke dökilüp bedeli yek küp şarâb alasin. Belki ‘aynı deryâ olup ğalasin. Ol zamân bizüm bu beyitlerümüz ile müterennim olasin. Beyt:

Küp kırıldı döküldü sirke tamâm

Nefğa ğıldum ki pür-ziyân oldum

Bedeli biñ küp şarâb aldum⁸

Nüş idüp mest [ü] şâdmân oldum

⁷ Risâlede geğen manzum parğalar, *İbrahim Hakkı Divânı*’nda tespit edilememiştir.

⁸ Mısraın vezni aksak.

Mollâ Halil! Gönlüğde teveccühüñ başa olsun ve albüne her gelen ayâr ve havâtıñı nefy ve ihrâc idüp ancak benüm hayâlümü hıfz idesin. Hattâ Faırullâh (uddise sırruhu)⁹ Hazretlerinüñ türbesinde bile “Bu benüm albimüñ iblesidür” diyü mulâhaza ile teveccüh eyle tâ kim ikilikden halâş olup feyzimüzle vahdete irişesin. Hâşıl-ı kelâm bizüm ile yâr olup göñlümüze girüp ‘âleme vahdet gözüyle nazar idüp halâyıkla barısasın. Nitekim dimişdür. (Nazm)

Yâr ile yâr ol uyma ayâra

Yâra ayâr olana yok çâre

Göñle gir ehl-i dil ol yıma göñül

Bul biri şaın olma biñ pare

Mollâ Halil! “Aş u muhabbet ve ‘ilm-i haıat u sırr-ı vahdet emânet-i Allâhdur. Eger tevfi-i Ha refiüñ olup taıa vuşul ve sarây-ı muhabbete duhul ve sırr-ı vahdete âşinâ olduysa saa vâcibdür ki anuñla kendüyi meşhür-ı ‘avâm itmeyesin. Mümkün olduça anuñ ihfâsında sa’y ve ihtimâm idesin. Ve anı maremden ve nâ-maremden setr itmeyi iltizâm idesin. Ve Allâh malûbuñ sensin ve adaduğun sendedür. Senüñ kemliginden taşra bir şuğluğ almamışdur” deyüp bu beyitle hatm-ı kelâm itdi.

Derünü âşinâ ol taşradan biğâne şansunlar

‘Aceb zibâ-revişdür ‘âil ol divâne şansunlar¹⁰

⁹ Allah onun sırrını kutsasın.

¹⁰ Bu beyit Marifetnâme (Davudoğlu, 1981: 3/971)’de geçmektedir.

Mollâ Hâlîl! “*Allâhu leyse be-sa‘yi ve’l-cehdi bel bi-‘inâyetihi ve hidâyetihi*”¹¹ Bu ‘inâyet ezeldendür ne sendendür ne bendendür.

Mollâ Hâlîl! Ehl ü evlâduña ve akrabâlaruña vaşiyet eyle ki eger beni câzibe dutup ölürsem yigirmi dört sa‘ât beni terk idesiz. Eger hayât-ı nev bulup bu beden geldiyse [5a] hoş ve illâ ba‘dehu techîz ve tekfîne mübâşeret idesiz.

Mollâ Hâlîl! ‘Ârifler küheylân ata ve mübtedî mürîdler deli ve tor kaçırılara ve ‘avâm-ı ünâs arkası yağır ve yükü ağır bâr-gîrlere beñzerler. Hemân sen cidd ü cehd idüp ‘irfân yolını dutup küheylân atlara qarışasın tâ ki cümle ekvân saña mañiyye sen dañi mañiyye-i Allâh olasın. Nitekim *Risâle-i Ğavsiyye*¹² buyurur: *Yâ Ğavse’l-a‘zam ce‘alte el-insâne mañiyyetî ve ce‘alte sâ’irü’l-ekvân mañiyyetü’l-insân*.¹³

Mollâ Hâlîl! Eh-i haķîkat ‘indinde âyet-i tevĥîd *Ķur’ân-ı Kerîmde* “*Huvel evvelu ve’l-âĥîru ve’z-zâĥîru ve’l-bâĥînu ve hüve bi-küllî şey’in ‘alîm*”¹⁴ âyetidür. Faķat zirâ ehlu’llâh ‘indinde tevĥîdden murâd tevĥîd-i vücûddur. Bu âyet-i kerîme tevĥîd-i vücûda ğâyet dâlldur. Ehlu’llâh taşaffî-i bâĥın eyledükleri ecilden tenezzülât tarîķi üzre Haķ te‘alâyı tenzîh ederek zerrât-ı vücûduñ her zerresinde müşâhede ederek “*Lâ yuşâhidüne fî-mir‘atî’l-vücûd illâ vâcibi’l-vücûd*”.¹⁵ Nitekim müşâhedede ta‘rîf idüp buyurmuşlardur:

11 Arapça ibarenin anlamı sonraki ifadedir.

12 Kadîrî tarikâtının kurucusu Abdulkadir-i Geylânî (ö. H.561/M.1166)’ye ait küçük hacimli bir eser.

13 Ey büyük gavs! Sen insanı bir binek olarak kıldın, diğerk mahlukatı da insan için bir binek kıldın.

14 O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır, O, her şeyi bilendir. *Kur’an-ı Kerim*, 57/3.

15 Varlık aynasında sadece mevcut olan vâcibü’l-vücûdu görürler.

*Eş-şâhidetu rü'yeti'l-ḥaqqı fî-küllî zerretin min zerreti'l-vücûdi ma'a tenzîhi 'ammâ lâ yeliķu bi-'azametihî.*¹⁶

Mollâ Halil benüm oğlum! Ḥavf idüp mahzûn olma ki elbetde vâşıl-ı merâm olup ve sırr-ı tevḥîde irüp ve ğarķ-ı yemm-i muḥabbet olup öyle gidersin. Hemân sır şaķla, olsun sır selâmet ki ķalb-ı şâf, pür-esrâr olandur. Sırruñı şaķlarsın, sırruñ selâmet olur. Sırr izḥârurı soñu melâmet olur. Şaķın her nâ-dâna 'aķlı irmedügi ḥikmeti söyleme. Tâ ki seni yalancıdur dimesünler. Ger ḥaberdâr iseñ esrâr-ı ezelden Ḥaķķı şaķla, sırrı dime her birini ḥayra tuy, atma.

Mollâ Halil! Ķurb-ı nevâfil ve Ķurb-ı ferâyiz ki dirler ehlu'llâh 'inde her biri başķa ma'nâ ile beyân olınmışdur. Ammâ Ķurb-ı nevâfilden [müzeyyen]¹⁷-i tehzîb-i aḥlâķ idüp “*Taḥalleķu bi-aḥlâķi'llâh*”¹⁸ (Kitâbü't-Tâc 1/3) ile müteḥallık olmaķdur ki Ḥaķ te'alânuñ ḥadış-ı ķudsîde bile 'abdi için sem' [5b] ve başar ve lisân ve yed ve ricl olurum ki ķul benümle işidüp benümle görür ve benümle söyler ve benümle başş ider ve benümle he der; didügi ķavli buña ta'rîfdür. Ammâ Ķurb-ı ferâyizden murâd budur ki sâlik kendü vücûdundan bi'l-küllîye fânî olup vücûd-ı Ḥaķla bâķî olmaķdur ki bu maķâmda 'abd Mevlâ için sem' ve başar ve lisân olur ki bu maķâm şâḥiblerinden ba'zıları “*Leyse fî-ḥabbeti'l-vücûdi ille'l-ḥaķķ*”¹⁹ ve ba'zısı “*ene'l-ḥaķķ*”²⁰ ve ba'zısı

16 Bütün zerrelere hak görülmüştür. Fakat azametina layık olmayan şeylerde (mahlukatda) onu tenzih ederiz.

17 Bu kelime metinde “müzd” şeklinde yazılmıştır.

18 Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.

19 Vucudun çekirdeğinde (kainatta) Allah'tan başka bir şey yoktur.

20 Ben hakkım.

“*Sübḥānī mā a’zame ṣe’ni lā-ilāhe illā ene fā’abdūnī*”²¹ ve ba’zısı “*Ene sırrı’l-esrār*”²² ve “*ene’l-evvelu ve’l-āḥirū*”²³ ve ba’zısı “*Enel mütekellimu fī-ğayn ene’l-maḥfūz ene’l-melḥūz ene’l-maḥzūz*”²⁴ demişlerdir. Zîrâ ki kurb-ı ferâyize irmişlerdir ki kendü beşeriyetlerinden fânî Hâkla bâkî olduklarından kendülerden söyleyen Hâk te’âlâ olmuşdur. Nitekim demişüz:

Nâşır [u] Maşûr idi dirdi Ene’l-ḥaḳḳı’l-mübîn

Söyleyen Nâşırdır andan tercümân Maşûr olur²⁵

Mollâ Ḥalîl! ‘Avâm ile şoḥbet itdügün zamânda “*kellimi’n-nāse ‘alâ qaderi ‘uḳûlihîm*”²⁶ fehvâsınca ‘aḳılları fehm itdüğü kadar muḥtaşar şoḥbet idesin ve gönölünge her ne ilhâm olursa anı söyleyesin. Her ne su’âl iderlerse beşâsetle cevâb virüp cevâba ziyâde kelâm zamm itmeyesin. Ve yanuḡa gelenlerün yüzlerine bir gelende ve bir de gidende güleç yüz ile bakasın. Hemân zâhirinle ḥaḳḳla baḫınuḡla Hâkla ol. Amân amân ḥaḳḳ ile meşğûl olup da Hâkdan ġâfil olmayasın. Maḳşüduḡ eger dîn ise dünyâdan geç, Allâha ḫayan, cümle eşyâdan geç yönel Hâḳḳa. Baḡa ḥaḳḳı gözetme, seni unut, ḥaḳḳı bul, söz uzatma.

Mollâ Ḥalîl! Faḳîru’llâh Ḥâzretleri buyurdular ki: “Bu kadar nâs ḫaşradan baḡa geldiler her biri bir ġaraḫ için geldiler. Ḥâlîş muḫliş Allâh için gelmediler. İllâ ki beş kimse Allâh için gelüp ber-murâd ve behre-yâb oldılar gitdiler. [6a] Biri Mollâ ‘Abbâs ve biri

21 Benim şanıım ne yücedir. Benden başka İlah yoktur. Bana tapınız. Ebu Yezid-i Bistamî’nin sözü.

22 Ben sırrın sırrıyım.

23 Ben evvelim ve ahirim.

24 Ben başkalarıyla ilgili konuşuyorum. Ben korunmuşum, ben bahtlıyım.

25 Ben apaçık hak üzereyim, (Allah’ım) diyen Nâsır ve Maşûr idi. Söyleyen Nâsır’dır (Allah), tercüme eden Maşûr olur. Bu beyit Marifetname(Ulusoy, 1974: 4/152-153)’de geçmektedir.

26 İnsanlarla akılları (anlayacakları) kadar konuş.

Mollâ Maḥmūd-ı Şıḥrânî ve biri Mollâ Muḥammed-i Şıḥrânî biri Mollâ 'Oṣmân ve biri Mollâ İbrâhîm Ḥaḳḳı” ve el-ân bizlere daḫi gelen çoḫdur. Lâkin ḳabûl itdügümüz mürîdler bu âna deḡin yigirmi yeddi olmuşdur. Bu cümleden biri oḡlum Mollâ Fehîm ve Mollâ Luṭfullâh ve Mollâ Muḥammed Reřîd-i Vanî ve Mollâ Ḥalîl ve ġayrılardur. Ammâ Mollâ Ḥalîl senüḡle olan řoḫbetümüz hîḡ birine müyesser degüldür. Ola ki Mevlâ-yı celîl senüḡ dilüḡi keř-i esrârdan ḫıřz eylesün. Āmîn yâ mu'în.

Mollâ Ḥalîl! Cüneyd Ḥazretlerine su'al itmişler ki irâdet nedir? Dimişler: “*el-irâdetü terkü'l-irâdeti fi'l-irâdeti.*”²⁷ Ya'nî fenâ-fi'llâh olup devlet-i faḳr [u] fenâ ile bekâ-bi'llâh bulmaḳdur. Ve 'izzet ve rif'atle iki cihânda kâḡ almaḳdur. Ve yine Cüneyd Ḥazretlerinden bir derviş su'al itmiş ki: “Taşavvuf nedür? Beyân eyle. Dimiş ki: “Ey derviş! Ḳalemi al, ben diyem, sen yaz. Derviş dimiş: Ne yazam? Demiş: Allâh. Ba'dehu ne yazam? Demiş: Allâhdan ġayri bir nesne yoḡ ki yazasın. Allâh bes bâḳî heves. *Allâhu velâ sivâhu.*”²⁸

Mollâ Ḥalîl! Bir mürîd bir pîre varup beni irşâd eyle didükde ol pîr daḫi ben her ne dîrsem teslîm olup ḳabûl idersin. Her ḳaçan zâhir-i şer'a muḫâlîf görinür ise de gel ki ḳabûl iderüm ve illâ git ki bu yolda be-nâm evvelâ pîre rabṭ-ı ḳalb itmekdür. şöyle ki pîrini Ḥaḳ ile bir bilüp Ḥaḳ gözüyle baḳ, aḫvâline naşar itme. şâniyen pîrüḡ aḳvâl ve ef'âline tevaḳḳufsuz ve tereddütsüz teslîm olmaḳdur ki ser-i mü göḡlüḡe ve dilüḡe muḫâlefet gelmeye. Ser-mâye bu yolda hemân teslîm olup baḡa inan, řıdḳ ile Allâha

²⁷ İrade, iradede iradeyi terk etmektir.

²⁸ Ondan başkası yoktur.

dayan, itmez mi gör ihsân saña, tevhîde tapşur, kimseye açma râzuñı, şeyh izine dut gözüñi, şeyhüñ yeter bir bürhân saña. Ve'l-ħaşıl sâlike cümleden ehemm ve elzem budur ki mâlik olduğı müşşid-i kâmile irâdet ve ihtimâm ile tebâ'iyet idüp her emrine teslîm-i tām ile muñî ve rām olsun. Ana bi'atla tebâ'iyet idüp taht-i ħimâyesine dâħil olsun. Ve anuñ yediyle ħalâşını cezm idüp her zaħmetine taħammül kılsun. Hemân ġasil yedinde meyyit gibi aña teslîm olsun. Zîrâ ki müşşidine [6b] ħüsn-i zannı yakîn ve i'tikâdı metîn olduġça ħaġarlardan emîn olup 'âlem-i ħudsa incizâ-yı kuvvet bulup ve eger sâlik müşşidinden 'aqla ve şer'a muħâlîf umür görürse zinhâr anı inkâr itmeyüp ħüsn-i zannıyla tevcîh eylesün ve Ĥazret-i Ĥızır ile Musâ 'aleyhis-selâmuñ kışşâsın nefesine söylesin. Zîrâ ki aĥvâl-i kâmil ġayre kıyâs olunmaz ve anuñ ħaġıġatı bu 'aġılla bilinmez diyüp inkârını def' itsün ve i'tizâr ve istiġfâr idüp rızâsıyla gitsün. Müşşid-i kâmil, âdemi cām-ı cihân-nümâ ider. Cām-ı cihân-nümâ nedür? Âyine-i Ĥudâdur.

Mollâ Ĥalîl! Veliyu'llâh ziyâret murâd eyledükde eger yakın ise ħabri üzerine varup ħible cânibine şadrı ber-â-berin gelesin şaġ elin mezârına şadrı üzre diz koyup “*Allâhu nûru's-semavâti ve'l-arz*”²⁹ âyetini “*vallâhu bi-küllî şey'in 'alîm*”³⁰ varınca okuyup ba'dehu *Ĥur'ân-ı Kerîm*den her ne müyesser olursa okuyup rûh-ı pâkine başş idesin. Ve eger ırâġda bulunan bir veliyu'llâhın ħabrini ziyâret murâd idersin ol veliyu'llâh olduğı cânibe vechini teveccüh idüp yedi adım berkidüp oturasın. Ba'dehu *Ĥur'ân*

29 Allah, göklerin ve yerin nûrudur. *Kur'ân-ı Kerim*, 24/35.

30 Bilesiniz ki Allah her şeyi bilir. *Kur'ân-ı Kerim*, 2/131.

oğuyup rûhuna bahş idesin. Hemân kabrine varup ziyâret itmiş gibidir. Eydür Hâkîkî:
 “O cândan geçmişlere hezârân taḥiyyât hezârân selâm.”

Mollâ Halil şabr üç ma'nâyâ gelür. Biri ḥilm ma'nâsına ki acı sözlere taḥammül itmekdür. Bir acı kelimeye şabr itmeyen nice acı kelimeler işitse gerekdür. Ve biri te'ennî idüp 'acele itmemek ma'nâsınadır. Hâdişde vârid olmuşdur ki “*te'ennî Hâkîkî te'âlâdandır, 'acele şeytândandır*” (Tirmizî, 1992: 172). Ve biri mesâyibün ḥulûlunda şabr itmekdür. Peyğam-berümüz ('*aleyhîş-şalâtu ve's-selâm*) buyurmuşdur ki: “Kim ki mâlında yâ nefsinde bir muşîbet irişse ve anı ketm idüp kimseye şekvâ eylemese taḥkîkân Hâkîkî te'âlâ aña lezzet-i îmân ve 'izzet-i ihvân kerem ve iḥsân ider.”

Şabr kıl itme umûrunda şitâb

Şabr ile dîrler olur ğavra dūşâb

Şabr ile dostuğ olur düşmenler

Şabr ile reh-ber olur reh-zenler

Mollâ Halil! Muḥyiddîn-i 'Arabî [7a] (ḳuddise sırruhu) *Fuṣûşunda* yazmışdur ki “Enbiyâ-yı 'izâm Hâkîkî te'âlâ Hâzretlerini ğâyet tenzîh itmişlerdür ki cümle noḳşân şifatlardan pâk bulup kesâfetden münezzehdür dimişlerdür. Ve evliyâ-yı kirâm hem teşbîh hem tenzîh itmişlerdür. *El-ḥamdu li'llâhi el-lezî leṭṭafe nefsehü fe-emmâhu*

*haqqen ve keşfe nefsehu fessemāhu halken*³¹ demişlerdir. Hükemā faqat teşbih idüp tenzih itmemişlerdir.

Bu cihānuş zāhiri ‘ālem, bātmı Allāhdur demişler.

Mollā Hālil! “*el-vuzū’u infişālu ‘an mā-sivā’llāhi ve’ş-şalātu ittışālu ma’a’llāhi fī-ħicleti’l-ķalbi ve’l-ķıbletu huve’llāhu.*”³² Beyt:

Çekmedi keşmekeşi redd ü qabül halkı

Hakkiyā kim kıble-i cānı Allāh olmuş³³

Ömerü’l-Fāris Hāzretleri demiş ki: “Ben ve maħbūb secde iderüz. Lākin sācid kendü haqıķatine sāciddür. Fefhem.

Mollā Hālil! Peder-i büzürgvārum Derviş ‘Oşmān Efendi kemend içinde qā’id iken Allāh Allāh diyü zıkr iderdi. Dirdi ki: “Cümle a’zālarum Allāh Allāh diyü zıkr iderler.

İki omuzlarum “Lā ilāhe illa’llāh” zıkr iderler.” Beyt:

Cümle a’zādan gelür zıkrı ene’l-Hāq na’rası

Cism içinde zār [u] efgānumdur Allāh hū diye

Zirā ki zıkrü’llāh lisāndan ķalbe ve andan rūħa vāşıl olduķda ol zākir ħavāşş-ı evliyādan olur. Cemī’-i a’zāsıyla zıkr-i dā’im kıılır. Üns-i mezkūrı bulup eħaşş-ı ħavāş olur. Pes tālib-i Mevlā olan derviş müdāvetle ol ķadar zıkrü’llāh ider ki zıkr-i lisānī zıkr-i ķalbī

³¹ Kendisini taltif eden, bunu da hak ismiyle isimlendiren, kendi nefsinı keşfeden ve kendi ismini halk koymuş olan Allāh’a hamd ü sena olsun.

³² Allāh’ın dışındaki herşeyle ilişkiyi kesmektir. Namaz ise kalbi tümüyle Allāh’a kavuşma, kıble ise Allāh’a yönelmektir.

³³ Vezin aksak.

olup zıkr-i kalbî dahı zıkr-i sırrî olur. Zıkr-i sırrî zıkr-i ünsî olup zıkr-i ünsî dahı zıkr-i kudside nihâyet bulur. Ve pederüm kemend içinde uyuduğı hâlde zıkrü'llâh itdüğünü istimâ' iderdüm. Zîrâ ki zâkir-i şâdiğ terk-i zıkrü'llâh eyledükçe şadrında kalbi taleb-i zıkrü'llâh ile ana rahminde veled gibi hareket eyler. *Ke'ennehu kalbi zâkir*³⁴ ile mîrîdür? Ve zıkrü'llâh anuğün lebendür ki anuğla kuvvet bulup kebîr olduğda mezkûrına iştîyâğından ağlar. Ve zıkr-i kalbinüñ arı âvâzı gibi sesi gelür ve ekşer zâkir zıkr-i kalbi şadâsını ħurûf ile işidir. Zıkrü'llâh itmek büyük salţanat ve devletdür. Beyt:

Ĥağğı Ĥağğdan iste böyle devleti

İtme fikr-i câh u mâl u ĥanmân

Mollâ Ĥalil "*Emr-i ma'rûf nehy-i ani'l-münker*"³⁵ itmek egerçi farzdur. Lâkin ümerâya böyle, 'ulemâya rıfk lisâniyla dervîşâne kalb ile [7b] lâzımdur. Zîrâ 'ârifler ve velîler cümle maĥlûkı Ĥâlîka işmarlamışlardır. Nitekim Peyğam-berümüz (şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem) ĥable'n-nübüvvet mağâm-ı velâyetde iken cümleye maĥbûbu'l-ĥulûb olmuşdı. Ve ba'de'n-nübüvvet emr-i nehy ve ĥitâl ile emr olunduğında müşriklere mebgûz ve kâfirler kendüsiyle düşmen olmuşlardır. Ve Ĥasan-ı Başrı Ĥazretleri yigirmi yıl nâsa va'z u naşîhat itmiş. Ba'dehu 'ârif olduğda va'zı terk itmiş. Su'al itmişler ki: Niçün terk itdüñ? Cevâb itmişler: "Bu ĥadar zamân söyledüm eger dutarlar ise bu kifâyet ider." dimişdür.

³⁴ Sanki kalbim zikreden bir kalp gibidir.

³⁵ İyiyi emretmek, kötülüğü men etmek.

Mollâ Hâlîl! Şerî'ata hâyin olan esrâr-ı Hudâya emîn olmaz. Hâk (sübhânehu ve te'âlâ esrârahu) ikrâm eylemez illâ emîn olan kullarına ikrâm eyler. Hâzret-i 'Alî (kerremallâhu vechehu) buyurur ki: “*et-turuğu küllühâ mesdûdetün 'ale'l-halkı illâ men ihtefâ eşere Resûli'llâhi (sav)*”³⁶

Mollâ Hâlîl zinhâr zinhâr! Hâk'ın saña şalâhla nazarlarına ve senden du'â ve istimdâd itdüklerine mağrûr olma. Zîrâ nefsün cümle huzûzundan berîdür. Belki kendü nefsünü cümleden hâkîr bilesin ki bu yoluñ binâsı züll-i iftikârdur. Beyt:

Ger dilerseñ sen de Hâk'ı genc-i pinhâni 'ayân

Ol sa'âdet mâyesidür dilde zıll-i iftikâr

Mollâ Hâlîl cidd ü cehd it. Her-kese râhat irşâl idüp üzölmeyesin. Ve cümleye hıdmet idüp bir kimseye mümkün olduqça hıdmet buyurmayasın. Huşuşan taleb-i Mevlâyı bulduqda mâl ve beden ve cânınla hıdmet idesin. Nitekim hadîş-i kudside: “*Yâ Dâvûd izâ râ'eyte lî-tâliben fekün lehü hâdimen*”³⁷ buyurmuşdur. Ve hüsn-i mu'aşereyi elden kıomayup müdârâ semtine gidesin. Zîrâ hadîş-i şerîfde: “*Edâ-yı ferâyizle emr olındıgum gibi müdârât-ı nâs ile me'mûrum*” diyü rivâyet olınmışdur. Ve taşavvuf hemân bu mazmûndan 'ibâretidir. Nitekim dinilmişdür. Beyt:

Taşavvuf yâr olup bâr olmamaqdur

Gül-i gülzâr olup hâr olmamaqdur

Cihânun şâyî'î 'Abdullâh Enşârî dimiş: “Yâr ol velî bâr olma zinhâr.”

³⁶ Bütün yollar, mahlukata (insanlara) kapalıdır. Ancak Peygamber yolundan gidenler hariç.

³⁷ Ey Davud! Benim bir öğrencimi gördüğünde ona hizmetçi ol.

Mollâ Halil! Sağa cümleden ehemm ve elzem olan vaşiyetlerüm bunlardır ki zıkr olunur. Hemân cân kulağın feth idüp sözlerime işgâ idesin. Her sözünde şıdk üzere olup kizbden ihtirâz idesin. Zirâ kim ki kâzib olur ol hâ'ib ve hâsir olur ve [8a] lisânunu ğıybet itmeden hıfz idesin. Ğıybet aḥbeş kelâmdur. Otuz zînâdan eşerr ve ḥarâmdur. Ve dilünî sâ'ir elfâz-ı kabîḥden belki 'ale'l-ıtlâk fâ'idesiz kelâmdan şaklayasın. Tâ ki maḥarr-ı zıkrü'llâh olan lisânı nâ-sezâ sözler ile mülevveş itmiş olmayasın. Ve fuzül-ı kelimât i'tibâriyle 'ibâdet-i lisân olan zıkrü'llâhdan maḥrûm ḳalmayasın. Ve daḥı riyâzet ve tehzîb-i aḥlâḳ itmege cidd ü ceḥd idesin. Ya'nî nefis muḳtezâsın virmeyüp açlığa ve şusuzluğa ve uykusuzluğa ve sâ'ir mekkâre-i bedeniyeye taḥammül ḳılasın. Zirâ abdâl abdâl olmadılar. İllâ ki cû' ve seher ve 'uzletle olmuşlardır. Beyt:

Riyâzet-i âb [u] hevâ şafâsını bulsun³⁸

Göñül küdüretini hep cilâ idersin sen

Ve her-kese ḥüsn-i zann idüp sû'-i zann itmeyesin ve cümleye yahşî göz ile baḳup ḥakâretle nazâr itmeyesin. Belki kendü nefsinî cümleden ednâ ve cümle(y)i senden a'lâ bilesin ve daḥı meḥârim ve şübehâtdan ḥazer üzere olasın. Ve cüd u seḥâ ve bezl ü 'aḫâ üzere olup iki cihânı göñülden iḥrâc idüp beyt:

Eger cihânı göñülden cüdâ idersin sen

Ḥuzûr-ı zevḳ ile zıkr-i Ḥudâ idersin sen

³⁸ Mısraın vezni aksak.

Ve dağı faqr ve züll-i meskenet ve huşu' ve huzü' ve tavāzu' birle olasın. Tâ ki bunlaruñ zıddı olan esmâ-i İlähiye zuhûr idüp rûh-ı 'ubüdiyete vâsıl olasın.

Mollâ Hâlıl! Nâsdan her-kese 'aqlı kadar mükâleme eyledügi gibi haddi kadar mu'âmele birle kendü mertebesine tenzıl idesin. Ve cemî'-i umûrında rıfķ ve te'enniyle hâlet-i vasañide gidesin. Dünyâ ve âhîret ehlerinden her sınıfa kendü halkıyla ihñilât idüp mülâyim söyleyesin. Ve lisānuñı kelime-i tayyibe ile mu'tād idüp hayr söyleyüp şîrîn cevâb alasin. Ve cümle halka hayr-h'âh olup her-kese 'aynı şefķatle nazar kılasın. Beyt:

Nazar-ı şefķat ile 'âleme baķ ki gülesin

Vaħdet ü keşreti tağ üsti cihân bâğ olsun

Ve kimseye vekîl ve kefil ve vaşı ve mütevellî ve sebep olmayasın. Ve ehl-i dünyâ hıdmetine gitmeyesin. Ve dînuñı dünyâyâ şatmayasın. Ve kendü hâne-i bî-minnetde mülâzemet kılasın. Ve neşr-i 'ulûm-i dîn ile meşğûl olasın. Ve ehl [ü] evlāduñla 'adâlet eylesin. Ve terbiyelerinde mülâyim söyleyesin. Ve maħlûķ-ı Hudādan kâzım-ı ğayz olasın. Tâ kim Hâlıķ ve Bārîden mücâzātın bulasın. Pes kezm-ı ğayz eylemede himmet ile ihtimâm idesin. Ve Hâķ te'âlānuñ senüñle ne şekl mu'âmelesin muħabbet idersin. Ol mu'âmeleyi bi-'aynihi maħlûķatıyla da idersin. Ve hîç kimseyi incitmeyesin. Ve kimseden incinmeyesin. Ezāni-yi nāsı Hâķdan añlayasın. Nitekim dimişizdür. Beyt:

Nefsi kabûl kıl ey Hakkı halkı incitme

Kim incidürse seni Haktan anla sen anı³⁹

Ve şetm ve zulm iden kimsenüñ zimmetime ibrâ idüp [8b] suçundan giçüp gidesin. Mütevâzî'lara tevâzu' mütekebbirlere tasâmuğ idesin. Ve sağa Tağrı misâfiri geldükde aña ehlen ve sehlen merhabâ diyüp yüzüne beşer-i beşâsetle bakup şafâ ve hoş idesin. Ve kudretüñ yetdüğü ve anuñ mertebesi taḥammül itdüğü kadar ikrâm idesin. Elbetde ekâbiri tevķir ve 'ulemâya ta'zîm idesin. Ve zu'afâya Naşri semtine gidesin. Ve hediye saçup ta'zîm ile kabûl idüp mükâfâtın ekşer viresin. Ve sâ'ile iç'am ve zâ'ire ikrâm idüp her hüdmetüñ kendü elüñle göresin. Beyt:

Halvet ü 'uzletde gördüm çünki şöhet âfetin

Hüdmet ü şöhetle irdüm ḥazret-i Mevlâya ben

Merḥamet kânı şefkatlu sultânımız Hakkı Efendiden mufâraḳat ve muvâda'a zamânında ki bu vedâ'dan soñra 'âlem-i şüretde bir daḳı görüşmek müyesser olmadı. Ve Şeyḫ Muḥammed Ḥazretlerinüñ türbesi 'inde ba'de-ş-şalâti'l-'aşr bu ḳuluñ teveccüh tariķiyle buyurduğı kelimât-ı dürer-bârlarından 'Arabî lafz ile bu maḥalle naḳl olup taḫrîr olunmuşdur. İmdi ol mürşid-i kâmil bu ḥaķir, zelil derviş Ḥalil hüdimine ḫitâb ile buyururlar ki: "Mollâ Ḥalil! *Ma teḫrucu mine'l-ḳalbi ve'z-zamîr li-enneke ci'te fi-ḫubbinâ ilâ hünâ felâ ḫâcete min ba'd ile'l-mec'i bi-cismike ve zâhrike bel-ente 'indenâ bi-ḳalbike ve bâḫnıke vemâ bâḳıye lenâ kelâmun ma'ake li-enne fehHEMEKE vaḫdete*

³⁹ Vezin aksak.

*vücūdihi ve e'azzeke fî-baḥri muḥabbetihî innā'llāhe ḡāyyūrun yuḥibbu'l-ḡāyūr. Allāhu münevvirūke en tal'ebe bi-emvāc fe-lāzimu leke ve'l-vācibu 'aleyke en-taṣūme külle yevmîn ve te'küle külle leyletin luḡeymātin yuhfeze nefseke'l-berrānî ve taḥalleṣe min-kaydihi ve tebkā ve ḡalbuḡe ḡālîyen ma'a Rabbike ve testevḥiṣe 'an cemî'î maḡlūḡātihî ve teste'enise bi-Rabbike ve testevḥiṣe 'an cemî'î maḡlūḡātihî eynemā şırte felā ḡacete ile'l-mecî'î belî'l-farzu 'aleyke en teẓhebe ilā beytike lî-tuṭayyibe ḡaṭıra ehlike ve 'iyālike ve evlādike ve ta'budu'llāhe fî-ḡulūbihim ve enā radın minke yā Ḥalîl ve raẓîya'llāhu 'anküm inneke ta'rifü enne'l-aşl hüve ḡalbu ve'ş-şarṭe hüve'l-ḡubbu el-insānî fekkir fî'l-ḡalbi ve'l-beden şandūḡe'l-cevheri izā kāne ḡalbuḡe 'indenā ve ḡalbunā 'indeke felā ḡacete fî-ḡurbu'ş-şandūkeyni fe-ḡarîbunā ba'idün ve ba'idunā karîbün.⁴⁰ Benüm muṭî' oḡlum dervîş Ḥalîl! Bu def'a Faḡîrullāh (ḡuddise sırruhu'l-'azîz) Ḥazretlerinüḡ bu ḡuluna hediye eylediḡi Zeyne'l-'ābidîn Ḥazretlerinüḡ *Vaḡdet-nāmesi* sen oḡluma tekrār hediye virmişümdür ki her gün bir kerre oḡuyasın. *Ma'rifet-nāmenüḡ* āḡirinde yazılmışdur ki ibtidāsî 'ibādu'llāh ricālu'llāh ve [9a] *Ma'rifet-nāmenüḡ* āḡirindeki*

---

40 Molla Halil! Kalpten çıkanlar ve orda gizli olanlar (önemlidir). Çünkü sen bizi sevdiğin için buraya geldin. Bundan sonra cismine gelmene gerek yok. Zaten sen kalbinle, batınla yanımızdasın. Seninle konuşmamıza gerek yok. Çünkü (Allah) sana vahdet-i vücudunu kavratmış ve seni kendi muhabbet denizinde aziz kılmış. Çünkü Allah gayürdür gayretlileri sever. Allah seni aydınlatmıştır. Sana gereken her gün oruç tutman ve her gece nefsini idare edecek kadar birkaç lokma yemendir. Böylece onun keleğesinden kurtulursun. Sen ve kalbin Rabbinle baş başa kalırsın. Bütün mahlûkattan uzaklaşır ve Rabbinle ünsiyet kurarsın. Bütün mahlûkattan uzaklaşırsın. Bu şekilde istediğin yere git. Gelmene gerek yok fakat sana farz olan ehlinin ve evlatlarının gönüllerini alıp evine gitmendir. Onların kalbiyle Allah'a ibadet et. Ben senden razıyım ey Halil, Allah da senden razı olsun. Sen, kalbin esas olduğunu biliyorsun. Şart olan da bu insanî muhabbettir. Kalbinle düşün, tefekkür et. Beden bu cevherin sandığıdır. Kalbin yanımızda olduğu zaman bizim kalbimiz de senin yanındadır. Böylece iki sandığın yan yana gelmesine gerek yoktur. Bize yakın olan uzaktır, uzak olan yakındır.

münacâtun evveli bi'smillâh fâtiḥü'l-vücüddur. Ve *Cilâü'l-ḳulûbumuzun* âhîrindeki münacâtun evveli “*İlâhî yesirli emri bi-ḥamdike ve şükrike*”⁴¹dür. Bunları daḫı her gün bir kerre okuyup terk itmeyesin. Eger ‘özü ile terk olursa şoḡra ḳazâ idesin ve her gün okumayı vird idesin. Lâ-‘aḳal bir cüz daḫı olursa Ḳur’ân okuyasın ve zıkr-i cehrîden geçüp zıkr-i ḳalbile müdâm zıkr idesin. Tâ kim cümle âfetlerden selâmet bulasın. Vedâ’dan şoḡra bir ḳâ’ime ile daḫı bu ḳulunı irşâdı mütazammın taḫrîr buyurduğu elfâz-ı şerîfeler bunlardır: “Benüm dervîş Ḥalîlüm! Hezârân ârzü ile muḫibb ve müştâḳ oldıḡun aḡ şaḳallu za’if vücüd degüldür. Zîrâ ki bu şüret-i fâniyedür. Belki senün maḫbûbuḡ ol bâḳî ma’nâdur ki şems-i bâḫındur. Anı göḡlünde bilüp bulasın. Taşraya çıkup ol güneşüme zılâlı olan şüretle muḫabbet ve meyl-i idlâl-i nefsdür. Nefs ise râḫatlık ve selâmetlik bulmaḳ ister. ‘Aşḳ derdine taḫammül idemeyüp velâyet nûrundan kaçmaḳ ister. Ḥâl bu kim nefis düşmândur. Dostumuz ancaḳ ‘aşḳ-ı raḫmândur. Zinhâr ve zinhâr ‘aşḳdan ḫavf itmeyesin. Göḡlünden taşra bir semte gitmeyesin. Senünḡün lâzım olan göḡülден bize teveccüh idüp fuyûzât-ı İlähiyyemüzi göḡülден göḡüle göresin. Ziyâretten istirşâdı büyük ḡanîmet bilesin. Ḥaḳ te’âlâ lisânuḡı sırr-ı ‘aşḳ[ı] ifşâdan ḫıfz eylesün. Eger câzibe ḫâlinde cüz’ice ifşâ ihtiyârsız sâdır olursa dâ’ire-i ‘aḳla geldükde ‘işretlerün yanında kendüyi tekzîb idesin. Ve benüm oḡlum ḳalb ile muḳallib arasında ḳara bulut gibi ḫicâb olup ḳalb-i muḳallebden hicrân şalan efkâr-ı mâ-sivâdur. Pes nefy-i ḫaḫar idüp ḫayrete varasın. Ve cu’ ve seher ile göḡlünḡe girsin ne hicrân ḳalür ne ikilik.

⁴¹ Ey Allahım! İşleri şükür ve hamd ile kolaylaştır.

Göñül Tillosunda bizi Fakîrullâh Hâzretleriyle bulursun. Gömleginde taşra bulunanlardan bi'l-küllîye mustağnî olursun. Ve dağı câzibünden seni halk yazıklar, biz de şafâ ideriz. Zîrâ bir cebel üzerine âteş düşse anda biten hâr u hası ve envâ' dikenleri yakduğda ol cebel feryâd figân ider ki yandum el-emân! İrağdan görenler cebeli helâk oldu şanurlar. Ammâ yakında bulunan bilür ki cebel hâr u hasdan pâk olur ki envâ' çiçekler bite. Benüm derûnî oğlum! İçeri gel anla, âteş yoksa kalğıl taşra, [9b] mazmûnunca göñlüne gel ve göñlümüze gir. Zinhâr zinhâr haţâ idüp göñülde taşra gitmeyesin. Bizi göñülde adayup yolundan şaşmayasın. Eger rızâmuzı istersin göñülde yine tayerân idesin. Göñül katında rûhumuzun da'vâtına icâbet idesin. Sen cebel-i 'azımsın, yerinde ağır kalasın. Saña lâyıq degüldür ki çer çöp gibi her hevâ ile kaşr? her hareke vâhî olasın. Zîrâ ki şakî odur ki murâdını taşrada araya, sa'îd odur murâdını göñülde bula. Eger cânında cânân ve göñlünde sulţân ve derdiñe dermân cânumuz, taşrada şugluñ olmasun. Hemân saña elzem ve enseb ve enfa' olan hâne-i bî-minnetde kalmağdur. Ve nice eyyâm-ı cû' ile ve nice leyâl-i seher ile hayret baħrine talasın. Ve göñülde huzûr-ı Hağla olasın, derdüñ senüñ dermânüñ ve halka duyurduğın ziyânüñ olduğın bilmişsin. Ve göñül etvârınüñ ve aşğ ahvâlinüñ her haberin almışsın. Ve esrâr u ahvâl-i aşğ göñülde kalmalıdır. Ancak 'ağl u dîn ile 'amel kılmalıdır. Ve benüm oğlum 'aşğ ve muħabbet bir belâdur ki büyük da'vâdur. Haşa maħşûş bir ma'nâdur. Hâşıl-ı kelâm fenâ-ender-fenâ beğâ-ender-bekâdur. 'Aşğ demek ma'sûğ dimekdür. Ya'nî kendü beşeriyetinden ve evşâf-ı dîniyyesinden ve ahlâğ-ı zemîmesinden ve nefis u

hevâsından ve murâd u ârzü ve şâfâsından bi'l-küllîye geçüp ancak ma'sûkuñ murâdı kendüye murâd olmağdur. Ancak sağa lâzım olan budur ki kelâmumuzu işkâ idüp teslim ve itâ'atda bulunasın. Ola ki teslim ve itâ'at sebebiyle rızâmuzu tahşil idüp gönül himmetiyle bu 'alâyık-ı nefsanîyyeden ve kayd-ı kesretten hâlâş olasın. Ve sağa bundan büyük devlet olmaz. Kuluñ vazifesi teslim ve itâ'atdur. Teslim ü rızâ yolların en eslemidür. Bâkî fikr kon. Ves-selâm.

KAYNAKÇA

- Atan, Ö. F. (2000). *"Nehcü'l-Enâm" Adlı Eserinin Işığında Mollâ Halil es-Si'irdî'nin Kelâmî Görüşleri*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Şanlıurfa.
- Bektaş, E. (2005). "Erzurumlu İbrahim Hakki'nın Tillo Methiyesi". Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 18: 47-54.
- Bektaş, E. (2001). "Bitlis Meşhurları Bağlamında Hizanlı Şahsiyetler". VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu. 7-7 Ekim 2011-Bitlis.
- Bursalı M. T. (2000). *Osmanlı Müellifleri*. haz., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey ve Divânı* (Tenkidli Basım). İstanbul: İstanbul Üniveritesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1988). *Erzurumlu İbrahim Hakki*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- el-Âlûsî, Ş. S. M. (Trz). *Rûhu'l-Me'ânî fî-Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- el-Gazâlî, Ebû H. M. B. M. (2007). *İhyâu Ulûmi'd-dîn*. Çev., Mehmed A. Müftüoğlu. İstanbul: Vefa Yayınları.
- Erzurumlu İbrahim Hakki (1981). *Marifetnâme*. Tedkik ve takdim: Ahmet Davudoğlu&Sadeleştiren: Durali Yılmaz-Hüsnü Kılıç. İstanbul: Temel Yayınlar.

- Hasankaleli İbrahim Hakkı (1974). *Marifetnâme*. Sadeleştiren: Turgut Ulusoy. İstanbul: İbrahimhakkioğlu, M. (1973). *Erzurumlu İbrahim Hakkı*. İstanbul: *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (1993). haz., A. Özek vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Külekçi, N. ve Karabey, T. (1997). *Divân Erzurumlu İbrahim Hakkı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Mecmua*. Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü. İ. S. I, Nu: 4744.
- Mansur A. N. (1962). *Kitabu't-Tâc*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi'l-Kutâbi'l-Arabî.
- Şeybânî, M. b. H. (2009). *Câmiü's-Sağîr*. Haz., Mehmet Boynukalın. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Tirmizî, M. b. İ. (1992). *el-Câmiü's-Sahih (Sünen-i Tirmizî)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.